

УДК 94(477)6-054.7:37.01(477.57)'1919/1939

I. О. Стряпко

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ 1919–1939 рр.

У статті розглядається становлення та розвиток освіти на Закарпатті в чехословацький період. Велику роль у розвитку шкільництва на Закарпатті зіграли саме українські емігранти. Вони орієнтували місцеве населення, особливо молодь, на зв'язок з українською культурою, пропагували ідеї історичної належності краю до України, створювали українські школи, видавали навчальну та популярну художню літературу українською мовою.

Ключові слова: еміграція, культурно-просвітницька діяльність, освіта

На початку ХХ ст. український вчений І. Німчук, вивчаючи історію української еміграції, відзначав: “Українська політична еміграція стара, як стара наша історія” [1, с.9].

Територія історичного Закарпаття¹ після розпаду австрійської імперії відкрилась для зовнішнього світу і не могла залишатись осторонь тих процесів, які вирували тоді в світі та й в Україні. А в останній тоді відбувались суперечливі події – формування національної свідомості та її придушення радянською системою. Становлення національно-політичних процесів та ідей в Україні почалося вже задовго перед цим. Закарпаття цього уникло, а коли воно увійшло до складу Чехословацької Республіки, то проблема національної приналежності, ідентичності населення, мови, а отже й культури – постали дуже гостро. За таких умов вплив освіти на формування національної свідомості населення ставав визначальним.

Своїм дослідженням ми порушимо одну із найважливіших проблем історії Закарпаття міжвоєнного періоду – вплив на освітньо-науковий розвиток української політичної еміграції.

Аналізуючи історіографію проблеми української політичної еміграції зазначимо, що на сьогодні існує з цієї тематики кілька досліджень узагальнюючого характеру. До них необхідно віднести праці С.Наріжного, В.Трощинського та П.Ференца. С.Наріжний, пишучи, на нашу думку, найповнішу на даний час монографію [1], українській еміграції в Закарпатті приділив лише кілька сторінок. Але він не ставив собі за мету спеціально вивчати і розробляти цю тему. В його праці містяться вельми цікаві фактичні матеріали біографічного характеру та принципово важливі висновки. Він подає кілька десятків прізвищ осіб з коротеньким описом їх діяльності та поодинокими узагальненнями. Цим С.Наріжний і обмежується.

Не менший інтерес для нас становить стаття П.Ференца [2], який вже в сучасних умовах звертається до цієї теми і робить ряд доповнень (в основному теоретичних) у вивченні основної проблематики. Дослідження його характеризується вже певною систематичністю та цілісністю. Автор вивчає діяльність українських емігрантів всеосяжно, в усіх їх проявах. Проте більш-менш повний розбір дається лише найбільш відомим особам (І.Панькевич, В.Пачовський, А.Алиськевич). Однак припускається дослідник і деяких неточностей у своїх твердженнях. Зокрема, П.Ференц наголошує, “що дії українських емігрантів у Закарпатті ні організаційно, ні дієво ніким не координувалися. Це була стихійна, але свідомо поведінка української національної інтелігенції, яка опинилась у нашому краї” [2, с.107].

В дійсності ця емігрантська інтелігенція не була вже й такою “стихийною” в організаційному плані. Насправді існувала така організація як “Комітет допомоги українським збігцям”.

Іншим, вже дещо загальнішим дослідженням української еміграції взагалі, є стаття В.Трощинського [3], яка носить більш методологічний, аніж дослідницький характер. Вона визначається намаганням автора провести чітку класифікацію проблем пов'язаних з еміграцією, щоб майбутні дослідники змогли краще їх опрацювати і дослідити, а по можливості – вирішити.

Варто відмітити монографію І.Стряпка [4], але вона присвячена діяльності товариства “Просвіта” у Підкарпатській Русі. Автори аналізує діяльність українських емігрантів лише в тій мірі в якій вони були залучені до культурно-просвітницької праці в межах товариства.

Починаючи виклад матеріалу нашого дослідження – визначимо, що під терміном “українська політична еміграція” ми розуміємо переселенців з Галичини та Наддніпрянщини, які в результаті багатьох політичних чинників (Перша світова війна, революція 1917 р. в Росії, поразка ЗУНР, політичні репресії більшовиків), опинилися на території історичного Закарпаття та активно проявили себе у громадсько-політичному та культурному житті краю. До них ми включаємо: українських професорів, режисерів, акторів, інженерів, вчителів, правників, політичних діячів, військових та інших.

Після Першої світової війни і жовтневого перевороту в Росії, за кордоном опинилася велика кількість політичних емігрантів з колишньої Австро-Угорської (Галичина) і Російської імперії. Майже весь цвіт українського народу: цивільні і військові, вчені, дворяни, офіцери, прості люди. Найбільше їх опинилося в

¹ В різні час щодо історичного Закарпаття вживалися різні терміни. В Австро-Угорській імперії угорці використовували термін – Фелвідейк (Верхня Земля), крім сучасного Закарпаття сюди входили частина Східної Словаччини та частина Румунії (Марамороціна). В Сен-Жерменському договорі вживається термін “Територія русинів на південь від Карпат”. Починаючи з 1919 р. чехословацька влада використовує термін Підкарпатська Русь. Українофіли читали її як – Підкарпатська Русь, русофіли – Подкарпатська Русь. Крім того використовувався термін Підкарпаття. У подальшому в статті ми будемо використовувати термін Підкарпатська Русь.

Чехословацькій Республіці, влада якої створила належні умови для життя політичних емігрантів. Значна частина українських політичних емігрантів осідали в таких центрах як: Прага, Брно, Оломоуц чи Острава, проте велика кількість осіла й на території Підкарпатської Русі. Чехословацька влада була зацікавлена в залученні емігрантів до співпраці. Справа в тому, що Підкарпатська Русь (назва Закарпаття в складі Чехословаччини) виявилася найбільш занедбаною з усіх частин ЧСР.

Чехословаччина отримала від Угорщини невтішний спадок в освіті. За даними керівника шкільного реферату (орган міністерства освіти ЧСР, який опікувався освітою в Підкарпатській Русі) Й.Пешека, угорці старалися дати освіту виключно угорському населенню, яке мешкало, в основному, у містах, і жодної уваги не звертали на сільське населення, особливо інших національностей. За його даними більше 70 % населення Підкарпатської Русі не вміли читати і писати [5, с.171]. Негативний спадок після Угорщини залишився і у змісті навчання. У внутрішній шкільній роботі угорська влада намагалася механізувати і штучним способом до цього привести слов'янських дітей, прищепивши їм найосновніші знання угорської мови. Найбільше чехословацьку владу обурювало, що в населення розвинулося стійке негативне ставлення до навчання та освіти. Більшість батьків відмовлялися давати дітей у школи, мотивуючи це знущаннями з боку угорських учителів, або учнів. Тому шкільний рік 1919/1920 рр. виявився для нової влади найбільш важким. Агітація та переконання серед батьків не покращили ситуацію. Тому урядові довелося ввести покарання, грошові штрафи для батьків, які відмовлялися відпускати дітей у школи.

Нова чехословацька влада почала перебудовувати всю систему освіти, змінювати її зовнішній зміст та спрямування, ставлячи перед собою інші – демократичні цілі. Уряд поставив за мету дати освіту широким верствам населення. Для цього в своїй освітній політиці шкільний реферат дотримувався наступних принципів:

Доступність середніх і фахових шкіл для простого народу; будівництво при всіх школах інтернатів, які давали можливість дітям убогих батьків здобути нормальну освіту.

При цій демократичності влада намагалася задовольнити тутешні вимоги, тобто “будувати шкільництво на основі тих відносин, які ми тут знайшли” [5, с.172]. Принцип всебічного і самодіяльного навчання.

Можливість здобуття освіти закарпатцями в усіх школах чехословацької республіки; доступ до всіх навчальних і наукових установ. Поєднання місцевого шкільництва із шкільництвом інших частин республіки, поки це дозволяла різниця тутешніх відносин і потреб [6, с.259].

У своїй діяльності шкільний реферат стикнувся з рядом складностей, а саме:

Нестача приміщень для шкіл, їх незадовільний медико-гігієнічний стан [7, с.55];

Відсутність літературної мови, яку можна було б використовувати у навчанні;

Відсутність фахових підручників [7, с. 54];

Нестача вчителів – старі вчителі не могли пристосуватись до нової влади і не сприймали її;

Якщо нестачу приміщень удалося подолати, пристосовуючи під школи підручні приміщення та будуючи нові, то брак учителів був серйозною проблемою шкільного реферату. Лише 379 учителів склало присягу новій владі [4, с.185], а потрібно було понад 750 учителів. Аби ліквідувати нестачу вчителів, шкільний реферат почав запрошувати на викладацьку роботу емігрантів.

Із такою пропозицією, через міністерство закордонних справ Чехословацької республіки, шкільний реферат ще у вересні 1919 р. звернувся до командування Бригади Української Галицької Армії (УГА), яка перебувала в Німецькім Яблоннім, із проханням виділити вчителів та службовців зі своїх лав для роботи в школах і установах Підкарпатської Русі [8, с.24-25; 9 с.24]. Бригада мала можливість виділити 1000 чоловік, у першу чергу, учителів, позаяк в ній було багато свідомої української інтелігенції. Але командування відмовило в проханні, мотивуючи це тим, що Бригада готується до нового походу в Україну і, крім того, не хоче втручатися в політику.

Ситуація змінилася коли Й. Пешек запросив на роботу І.Панькевича. 19 грудня 1919 р. він був прийнятий як договірний урядовець управління у справах шкіл, який повинен був вести мовний відділ, регулювати мову навчання та офіційну мову. Працюючи при шкільному рефераті, І.Панькевич активно залучав українських політичних емігрантів до співпраці. З них він відбирав кадри, які заміщували вакантні посади учителів.

На запрошення І.Панькевича та шкільного реферату відгукнулася ціла плеяда представників української інтелігенції: А.Алиський, І.Панькевич, М.Підгірянко, А.Домбровський, В.Пачовський, В.Бірчак, О.Вахнянин, Л.Бачинський, М.Кушніренко, К.Кулаченко, Г.Кінах, Я.Голота, брати Корнило й Богдан Заклинські, П.Кукуруза, С.Леонович, М.Творидло та багато інших. Більшість із них були високоосвіченими людьми і мали за своїми плечима солідний педагогічний досвід (деякі вчилися й працювали до цього у вищих навчальних закладах України і Європи). Більшість з них стали вчителями, а деякі навіть очолили навчальні заклади.

Першим завданням, яке стояло перед українською інтелігенцією стала організація навчального процесу та залучення до школи дітей. Враховуючи небажання батьків віддавати дітей на навчання, цей процес виявився дуже тяжким. У 1920-1921 навчальному році в Закарпатті поза школою знаходилося 26 тис. дітей. Пізніше, відтворюючи події 1919-1922 рр. в своїй праці „Срібна Земля” (1938 р.), професор берегівської гімназії Василь Пачовський, писав: “Як тяжко було починати працю, хай буде зразком образ: коли нас покликав Пешек, голова Шкільного реферату, до основи гімназії в Берегові, ніхто не хотів записувати дітей до школи, боячись погрози смерті з боку мадярів. Ми мусіли їздити по селах і ледве випросили дітей, нездатних до господарства, яких зібрали 14 з-поміж ледачих пастушків. Прибрали ми їх із лахміття й

відкрили гімназію богослужінням, на яке ішло 14 нужденних дітей, за ними йшли жовніри-емігранти з нашої УГА й ми, професори, серед сміху мадярів” [8, с.78].

Залучення професійних учителів та професорів з поміж українських політичних емігрантів дозволило вирішити проблему з нестачею підручників. Більшість з них, під час прийому на роботу, зобов'язали за кілька років видати підручники з дисциплін, які вони викладали. Варто відмітити, що протягом 1922-1925 рр. такі підручники були написані та стали базовими у школах Підкарпатської Русі. Тут слід зауважити, що найбільш фаховими стали підручники з природничих дисциплін. В той час як граматики, підручники з історії чи літератури викликали постійні суперечки стосовно їх змістовного наповнення та національно-культурної спрямованості.

Справа у тому, що українська політична еміграція не була однорідною. Крім поділу за походженням – галичани, наддніпрянці, за релігійною ознакою – греко-католики, православні, вона поділялася на дві великі групи – українофілів (народовці) та русофілів (москвофіли). Подібний поділ проявлявся й серед місцевої інтелігенції та населення. Дуже скоро між українофілами та русофілами розгорнулося протистояння, яке відбилосся на змісті підручників. В це протистояння втягувалося як населення, яке поділилося на ворогуючі табори, так й чехословацька влада, яка змушена була маневрувати між обома таборами.

Протистояння між українофілами та русофілами відбивалося й у навчанні. Вчителі-українофіли намагалися прищепити дітям українську національну свідомість та формувати у них почуття національної гордості. Вчителі-русофіли заперечуючи існування української нації намагалися сформувати у дітей російську (як варіант угрорусскую – прихильники Угорщини, які стали на позиції русофільства, карпаторусскую – прихильники автохтонної концепції, які стали на позиції русофільства) національну свідомість. Це лише дезорганізувало дітей, адже у школі частина учителів могла бути прихильниками одного угруповання, а частина схилялася до іншого. Намагання чехословацької влади залагодити конфлікт не допомогли. Тому протистояння двох угруповань стало частиною навчального процесу Підкарпатської Русі.

Другою проблемою, яку намагався вирішити шкільний реферат, стала відсутність літературної мови. Ця проблема гостро постала перед чехословацькою адміністрацією, адже угорську мову, яка до розпаду Австро-Угорської імперії була офіційною, нова влада не вживала принципово. Чеську мову місцеве населення не знало. Термін “народна мова”, який використовувався у офіційних документах 1919 р. був не зрозумілим для чиновників. Верховне Командування Підкарпатської Русі надіслало до міністерства шкільництва та народної освіти офіційний запит з проханням дати пояснення стосовно терміну “народна мова”. Філологи Карлового університету професори: Полівка, Зубатий, Бидло, Дворський, Махал, Кадлец, доценти: Флінта, Чорний, Хліма, Пранак, висловилися про те, що місцеві діалекти, належать до малоруської (української) мови, й як літературну потрібно ввести саме малоруську (українську) мову. Цю пропозицію підтримав і відомий учений-славист Нідерле [10, с.25-26]. Узявши до уваги рекомендації спеціалістів, міністерство шкільництва та народної освіти, а також шкільний реферат почали впроваджувати українську мову з етимологічним правописом.

Професору І.Панькевичу було доручено розробити граматику, яка стала б базовою для навчання у школах. Він її підготував, взявши за основу фонетичний правопис, впроваджений Г.Стрипським [11, с.52]. Проте, коли відбулася учительська нарада, яка мала затвердити граматику, на ній несподівано з'явився Г.Стрипський, (який саме приїхав з Будапешта) і зрікся свого правопису. Після цього нарада вчителів відхилила граматику [12, с.37]. Тому І.Панькевич змушений був терміново переробити її, узявши за основу правопис Максимовича-Огоновського, внісши деякі зміни і, за словами самого І.Панькевича, “тим самим врятувати українську мову як мову навчання в українських закарпатських школах” [12, с.37]. Відтак, “ГраMATика руського языка для молодших клас шкѳл середніх і горожанських” [13] була схвалена міністерством народної освіти і шкільництва в 1922 р.

Щоправда, сама граMATика І.Панькевича, власне, ще не була граMATикою української мови. Вона фіксувала ряд народних форм місцевих говірок, а також основні фонетичні й граMATичні риси галицької української мови. Застосовувалися й окремі російські граMATичні терміни. Етимологічний правопис, який уже ніде не використовувався, штучно закріплював архаїчні форми української мови. Хоча, порівнюючи з попередньою правописною практикою, “панькевичівка” була кроком уперед.

Проте, незважаючи на це, почалася, спочатку обережна, а потім гостра, критика чеської мовної політики. Хоча граMATика І.Панькевича була компромісною, ряд її літер: Ъ, ы, ѳ можна було читати порізно, наприклад, “хлѳб”, “пѳдкова”, “высокий” народовці читали як “хліб”, “підкова”, “високий”, русофіли як “хлеб”, “подкова”, “высокий” [14, с.158], вона, однак, постійно критикувалася обома таборами. Радикально налаштована українська інтелігенція звинувачувала І.Панькевича в тому, що він нібито намагався створити з “підкарпатських русинів” окремих народ шляхом витворення штучної мови [15, с.8].

Русофіли звинувачували “ГраMATику...” в тому, що вона за своїм змістом не відповідає традиційним навичкам у письмі й словесному вираженні, сіє серед “русских” мовний сепаратизм, відходить від “общерусского литературного языка”, протиставляє себе літературним традиціям “Южно-Карпатской Руси” [16, с.3-4], замість загальноприйнятих русских граMATичних норм вводить нові [16, с.10].

Учителі-русофіли відкинули граMATику І.Панькевича, схваливши граMATику А.Волошина, написану ним у 1919 році [17], та граMATику Є.Сабова, справжнім автором якої, був галицький емігрант-русофіл Григор'єв. Обидві граMATики були русофільськими і, хоч міністерство освіти не схвалило жодної з них, на практиці вони активно використовувалися. Проблема в тому, що шкільний реферат “крізь пальці” дивився на ці

порушення. Тому в різних школах, ба навіть у одній школі, учителі могли вчити дітей різними мовами, що, в свою чергу, відбивалося на якості навчання.

Важливе значення у розвитку системи освіти мали професійні організації учителів. Перше учительське товариство було засноване в 1920 р. й отримало назву "Учительське товариство Подкарпатської Русі", очолив його Василь Шпеник. Проте ця організація ненадовго об'єднала учительські сили.

Українофіли звинувачували це товариство в тому, що воно перетворилося на центр, що мав чітке, а нерідко – приховане антиукраїнське спрямування [18, с.24]. Тому вирішили заснувати альтернативну організацію. Зацікавлена в існуванні нової організації була й чехословацька влада, яка намагалася послабити протистояння. 5 жовтня 1924 р. були скликані перші загальні збори за участю учителів. Вони створили "Педагогічне товариство Підкарпатської Русі". Оскільки це товариство було пов'язане з Ужгородською шкільною управою, то воно уникало активної участі в мовних та національних суперечках. Метою його діяльності було піднесення народної культури народу шляхом шкільного і позашкільного виховання молодого покоління [19, с.16].

Обережна позиція товариства задовольняла не всіх учителів, і в 1929 р., не поділивши позиції у мовному питанні, кілька вчителів-українофілів на чолі з А.Штефаном і О.Полянським вийшли з Педагогічного товариства і створили нове "Народовецьке учительське товариство" ("Учительську громаду"). Новостворене товариство займало безкомпромісну позицію у мовних проблемах, вважаючи українську мову єдиною мовою населення Підкарпатської Русі. Чисельність і вплив "Учительської громади" швидко зростав. Якщо в 1929 р. нараховувалося всього 220 членів, то у 1931 р. їх було вже 700, а в 1937-1938 рр. – понад 1650 учителів [19, с.25], що складало близько двох третин учителів, а отже "Учительська громада" мала величезний вплив на населення, передусім на формування світогляду підростаючого покоління.

Крім, учительської роботи українські політичні емігранти проводили величезний обсяг позашкільної культурно-просвітницької діяльності. Так, українофіли стали засновниками скаутської організації "Пласт" (до 1927 р. вживалася назва Союз скаутів Підкарпатської Русі) для шкільної молоді.

"Пластова" організація постійно зростала, якщо в 1923 р. нараховувалося 11 скаутських відділів, що мали у своєму складі 260 членів, то в 1926 р. – 34 відділи та 578 членів [20, с.117]. Щоправда, у діяльності "Пласту" в 1928 та 1934 рр. спостерігаються кризові явища, але вони були успішно подолані й, починаючи з 1936 р., відбувається різке зростання пластової організації. У 1938 р. він мав уже до 3,5 тисяч членів, об'єднаних у 50 відділах [20, с.119]. "Пласт" відіграв визначну роль у процесі національного відродження: практично все молоде покоління культурних та політичних діячів-просвітян пройшло через "Пласт".

Крім того активну участь учителі-українофіли брали в діяльності товариства "Просвіта". Більшість з них мала значний досвід культурно-просвітницької діяльності в Галичині та Наддніпрянській Україні, тому уся активна робота велася саме ними. Вчителі-русофіли не менш активно працювали у "Культурно-просвітительном обществе имени Александра Духновича". Воно виконувало культурно-просвітницьку діяльність русофільського напрямку.

Загалом варто відзначити, що школа стала запорукою національного самоутвердження населення. На неї покладали надії й сподівання, пов'язані з пробудженням самосвідомості та витворення чіткої національної ідентичності. Основне завдання школи – виховати місцеве населення як справжніх патріотично свідомих громадян Підкарпатської Русі. Учителі, які тут працювали, видавали підручники, навчальну, науково-популярну літературу та розробляли шкільні програми, які відповідали їх меті.

Якщо старше покоління все ще не мало чіткої національної ідентичності, то молодь під наглядом учителів такої проблеми була позбавлена. Натомість постали інші проблеми. По-перше, розкол у середовищі населення на українофілів та русофілів, який так і не був подоланий. По-друге, учителі часто прищеплювали своїм учням месіанські погляди, які пізніше ставали мотивацією діяльності молоді. Відомий діяч В.Бірчак у 1938 р. скаржився, що підростаюче покоління підкарпатської молоді вважає себе найкращим з усіх українських племен й презирливо ставиться до українських політичних емігрантів, вважаючи їх нездарями, які не змогли вибороти державність [4, с.187]. Таке переконання часто ставало підґрунтям необдуманих дій. Найбільш яскраво це проявилось у античехословацькій риториці молодого покоління, діяльності спрямованій на розхитування стабільності держави цим самим свідомо чи несвідомо підіграючи угорським інтересам. Слід розуміти, що лише існування сильної Чехословацької держави могло гарантувати й стабільний та поступальний розвиток Підкарпатської Русі як у національно-культурному сенсі так й у соціально-економічному. В таких умовах найбільш оптимальним рішенням було б шукати шляхи порозуміння з чехословацьким урядом, налагоджувати з ним співпрацю.

Варто відмітити, що українські політичні емігранти, зокрема К.Заклинський, В.Пачовський, В.Бірчак заохочували учнів до збирання етнографічних матеріалів і докладали чимало зусиль до того, щоб ті матеріали друкувалися [21, с.60-61]. Вони спонукали учнів до вивчення рідної культури, збору матеріалів про неї; видавали їх, пропагували серед широких верств населення та поширювали на інші регіони, тим самим зберігаючи її. Результатом такої роботи було видання збірника "Історії Підкарпатської Русі" (в оповіданнях) за редакцією К.Заклинського. Цей збірник приніс популярність Берегівській гімназії, його редакторів й усім молодим авторам оповідань. В.Пачовський використав зібраний фольклорний матеріал для написання своїх літературних творів "Замок залятої царівни", "Князь Лаборець" та ін.

Проблемою чехословацької системи освіти Підкарпатської Русі була її незавершеність, адже тут так і не було відкрито жодного вищого навчального закладу.

Українські політичні емігранти неодноразово виступали з критикою такої освітньої політики, вимагаючи відкриття на теренах Підкарпатської Русі вищих навчальних закладів. При цьому звертали увагу на те, що у

Чехословацькій Республіці діють два українські заклади: Український Вільний Університет та Українська Господарська Академія (УГА), які можна перенести в Підкарпатську Русь. Остання утримувалася спочатку Міністерством закордонних справ, але потім була передана Міністерству хліборобства. Міністерство хліборобства з 1928 р. заборонило УГА подальший прийом слухачів і розпочало поступову ліквідацію. 1931 – 1932 шкільний рік мав стати для неї останнім [22, арк.4]. Щоби зберегти УГА, її професори створили Товариство прихильників Української Господарської Академії, яке зобов'язане було збирати приватні пожертвування серед українців для утримання та подальшої діяльності Академії [23, арк.1-7]. Одночасно була проведена й певна реорганізація УГА, зокрема було відкрито заочне відділення, яке мало 3 фахові відділи: аграрно-лісовий; хімічно-технологічний; економічно-кооперативний [24, арк.13].

Щоправда, дозвіл приймати слухачів – громадян Чехословаччини – УГА отримала лише в 1935 р. [22, арк.12].

З вересня 1931 р. відбулася нарада представників “Просвіти”, Педагогічного т-ва Підкарпатської Русі, Учительського т-ва Підкарпатської Русі, Шкільної Матки та Союзу Підкарпатських студентів у справі перенесення з Праги на Підкарпатську Русь вищих та середніх українських шкіл.

Нарада прийняла ухвалу про необхідність перенесення до Підкарпатської Русі українських вищих навчальних закладів та створення на їх основі університету. Проте, попри звернення до уряду та президента Чехословацької Республіки, така ініціатива так й не була реалізована.

Загалом українська політична еміграція доклала чимало зусиль для організації та розвитку освіти у Підкарпатській Русі. Вони були не лише учителями, але також й розробляли та забезпечували освітній процес підручниками та методичною літературою. Оскільки більшість з них мали значний досвід культурно-просвітницької та громадської діяльності на Батьківщині, то вони стали основою діяльності культурно-просвітницьких організацій. Фактично українська політична еміграція, завдяки своїй освіченості та активності, перетворюється на еліту Підкарпатської Русі.

Варто відмітити, що негативним проявом української політичної еміграції слід вважати її поділ на українофілів та русофілів. Такий поділ на непримиренна позиція обох таборів проявилися у розколі й населення. Можемо констатувати, що не лише освітня сфера, а й культурна чи громадсько-політична несли у собі відбиток розколу.

На початку 30-х рр. ХХ ст. значення української політичної еміграції поступово падає. В цей час починає активно проявляти себе виховане емігрантами молоде покоління населення Підкарпатської Русі.

Джерела та література

1. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина I / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с. + фото ССХХХІІ с.
2. Ференц П. Національно-культурна діяльність української еміграції на Закарпатті в 20-30 – х роках ХХ ст. / П. Ференц // Carpathica-Carpatika. – Вип. 9. – Ужгород, 2001. – С.106-117.
3. Троцинський В. Міжвоєнна українсько-політична еміграція: результати і актуальні напрямки вивчення проблеми / В. Троцинський // Українська діаспора. – Київ – Чикаго, 1997. – Ч.10. – С.132-136.
4. Стряпко І. Товариство “Просвіта” в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939): Монографія / І. Стряпко / Серія “Studia Regionalistica” / № 5; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ “Ужгородський національний університет”. – Ужгород : ЗІППО, 2012. – 238 с.
5. Pešek J. Školnictvo v Podkarpatskej Rusi / J. Pešek // Podkarpatska Rus'. Obraz obstojaťel'ctv prirodných, hospodarských, političeských, cerkvných, jazykových i prosvititel'nych. – Praha. : Orbis, 1923, 207 s. – S. 171-182.
6. Pešina J. Národní školství na Podkarpatské Rusi / J. Pešina // Podkarpatská Rus. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi / Redigoval Dr. Jaroslav Zatloukal. – Bratislava : Vydal Klub přátel Podkarpatské Rusi. – roku 1936. – 333 p. – S.259-266.
7. Пешек І. Внутреннее развитие школьного дѣла на Подкарпатской Руси въ первомъ 10-лѣтїи чехословацкой республики / І. Пешек // Карпаторусскія достиженія. Составиль и издалъ учитель А.В. Поповъ. – Ужгород, 1930. – 303 с. – С.54-61.
8. Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України. Нарис історії з картами / В. Пачовський ; Репринтне видання 1938 р. – Ужгород : Закарпаття, 1993. – 131 с.
9. Худанич В. Берегівська Українська гімназія / В. Худанич // Берегівська українська гімназія: Матеріали науково-практичної конференції. – Редактор-упорядник проф. Василь Худанич. – Ужгород. : Гражда, 1997. – 117 с. – С.22-43.
10. Ганчин В. Деякі історично-правові аспекти мовного питання в Закарпатті / В. Ганчин // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5-6 травня 1992 року) / [Ред. кол. Б. К. Галас (відповідальний редактор), В. С. Гадорець, В. Є. Задорожний та інші]. – Ужгород, 1993. – С.25-35.
11. Панькевич І. Протестний лист І. Панькевича адресований крайкому комуністичної партії в Пряшеві / І. Панькевич // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23-24 жовтня 1992 року). – Ужгород, 1992. – С. 52-53.
12. Панькевич І. Мій життєпис // Ivan Pankevyc a otázky spisovného jazyka. Študie a materiály. – Prešov, 2002. – S. 36-41.
13. Панькевич І. Граматика руського языка для молодших клас шкіл середних и горожанських / І. Панькевич. – Мукачево, 1922. – 132 с.
14. Мушинка М. І.Панькевич і Закарпаття / М. Мушинка // Матеріали наукової конференції присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23 – 24 жовтня 1992 р.) / [Редколегія: П.Федака, Б.Галас, М.Мушинка та ін]. – Ужгород : Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 1992.– 400 с. – С. 151-175.
15. Федака П. Формування національної свідомості закарпатських українців у міжвоєнному 20-річчі (1920 - 1939) / Павло Федака // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді / [Під. ред. П.Федаки]. – Ужгород, 2000. – Річник IV(XVIII). – С. 6 – 10.
16. Грамматика Панькевича. Разборъ ея на основанїи даныхъ науки о языкѣ, по рецензии профессора Георгія Герового. – Ужгород : Свободное слово, 1930. – 32 с.

17. Волошин А. Методическая грамматика карпато-русского языка для народных школ. Часть I. Для I и II классов народной школы / А. Волошин. – Ужгород : Книгопечатня акціонерного товариства „УНІО”, 1919. – 32 с.
18. Черничко І. Августин Штефан – голова товариства вчителів „Учительська громада” / І. Черничко // Августин Штефан. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 110-ій річниці від дня народження / [Упорядники: В. Худанич, М. Могорита, М. Шваб]. – Ужгород: ТОВ „Коліпрінт”, 2003. – С. 24-28.
19. Ревай Ю. Вписуйтеся в члени „Педагогического Товариства!” / [Ю. Ревай, А. Волошин] // Подкарпатска Русь. – Ужгород. – 1925. – 15января. – Ч.1. – Роч. IV. – С. 16.
20. Савчук Б. Український Пласт 1911-1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : „Лілея-НВ”, 1996. – 272 с.
21. Балега Ю. Моє навчання у відновленій українській Берегівській гімназії / Ю. Балега // Берегівська українська гімназія : Матеріали науково-практичної конференції / [Редактор-упорядник проф. Василь Худанич]. – Ужгород : Гражда, 1997. – С. 60-61.
22. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 72, оп 2. – Спр. 147. Тексти статей інж.Володимирова „Проблема кооперації та народний вчитель”, Шаповала „В оборону українського шкільництва на еміграції” і інші. 8 лютого 1932 – 3 жовтня 1932. – на 74 арк. – Арк. 74.
23. ДАЗО ф. 72, оп 2. – Спр. 28. Відозва про створення товариства прихильників української господарської академії й статут товариства. 13 червня 1931. – на 7 арк. – Арк. 7.
24. ДАЗО ф. 72, оп 1. – Спр. 9. Переписка с Обществом „Прихильників Української господарської Академії” по вору організації Українського технічно-хозяйственного института заочного обучения. 13 марта 1932-22марта 1935. – на 14 арк. – Арк. 14.

Стряпко И. А. Роль украинской политической эмиграции в развитии образования на Закарпатье 1919-1939 г.

В статье рассматривается становление и развитие образования на Закарпатье в чехословацкий период. Большую роль в развитии школ на Закарпатье сыграли именно украинские эмигранты. Они ориентировали местное население, особенно молодежь, на связь с украинской культурой, пропагандировали идеи исторической принадлежности края к Украине, создавали украинские школы, издавали учебную и популярную художественную литературу на украинском языке.

Ключевые слова: эмиграция, культурно-просветительская деятельность, образование.

Stryapko I. O. The role of political migrants in the development of education in Transcarpathia during 1919-1939

The article deals upon emerge and development of the education in Transcarpathia during Czechoslovak period. The great role in development of schools network in Transcarpathia played Ukrainian emigrants. They've oriented the local population, especially youngsters, on the connections with Ukrainian culture, propagandized ideas Transcarpathia historically being part of Ukraine, created Ukrainian schools, published educational and popular fiction and literature in Ukrainian language.

Keywords: emigration, national-cultural activity, education

УДК 94:261.622:070.48(477/8)"194"

Н. М. Бліндер

“НОВА ЗОРЯ” – ДРУКОВАНИЙ ОРГАН КОНСЕРВАТИВНО-КЛЕРИКАЛЬНОГО РУХУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано створення консервативно-клерикальною Українською християнською організацією (УХО) часопису “Нова Зоря” з метою поширення і захисту католицького світогляду та допомоги інтелігенції і політичним партіям Східної Галичини у боротьбі за свободу та самостійність українського народу; вплив греко-католицької церкви на характер та зміст публікацій “Нової Зорі” та їх суспільна значущість в умовах визвольних змагань українського народу в кордонах Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: “Нова Зоря”, Українська християнська організація (УХО), О.Назарук, Східна Галичина, Друга Річ Посполита.

Західноукраїнські землі у міжвоєнний період стали театром визвольних змагань українського народу за свої національні права, перебуваючи в складі Другої Речі Посполитої, яка утворилася на руїнах Австро-Угорської дуалістичної монархії. Єдиним провідником ідей українства на теренах Східної Галичини була греко-католицька церква, яка намагалася об'єднати свідому українську інтелігенцію краю спільним прагненням до самовизначення.

Актуальність теми дослідження полягає у розкритті одного із засобів донесення поглядів греко-католицького духовенства до населення краю через видання та поширення періодичних видань серед населення, які б могли розкрити усю глибину намірів греко-католицької церкви стосовно найбільш болючих суспільних питань.